

Kirilla Teréz

„Pilinszky elvtárs, hőmérőzés!”

Interjú Pályi Andrással Pilinszky Jánoshoz kötődő emlékeiről

– *Hogyan ismerkedtek meg Pilinszky Jánossal?*

– Emlékszem, a gimnáziumból hazafelé menet a villamoson olvastam a Kortársban egy kritikát bizonyos Pilinszky János költő *Harmadnapon* című kötetéről. Nagyon éles, elutasító, kioktató hangnemben szólt róla a kritikus, de szép számmal voltak írásában Pilinszky-idézetek, és én azoktól egyszerűen megrészesültem. A *Harmadnapon* '59 őszén jelent meg, ez hónapokkal később történt. A Déli pályaudvarnál, ahol átszálltam egyik villamosról a másikra, mindjárt bementem a könyvesboltba, meg akartam venni a kötetet. Kis híján kinevettek. Hát ez egy olyan könyv, amely egy napig sem volt kapható! Később megtudtam, hogy ezer példányban jött ki, gyakorlatilag a pult alól elfogyott, ami akkoriban hozzátartozott a kultúrpolitikához. Kiadtak egy-egy olyan könyvet, amely egyáltalán nem illett bele a hivatalos ideológiai irányvonalba, de annyira leszorított példányszámban, hogy az a szélesebb olvasói rétegek számára továbbra is elérhetetlen maradt. Attól fogva azonban én őt számon tartottam, és néhány év múlva már magyar szakos egyetemistaként megtaláltam az Egyetemi Könyvtárban a *Harmadnapot*, sőt a *Trapéz és korlátot* is, sikerült kikölcsönözni, végre elolvashattam. Nem mindennapi élmény volt, úgy tűnt, egész rejtett lényem ott örvénylik a verseiben, az ősi, primer emberi érzékiség, és ennek poétikus, szakrális szublimációja, a kezdet és a vég, születés és halál, szennvedély és szabadság, azaz olyasmit, olyan titkokat tudott ő rólam, amiről nekem csak akkoriban kezdtek sejtelmeim lenni. És még nem is ismertem személyesen!

Később novellákat küldtem a Vigiliához, nagyon kezdő írásokat, nem is közölték, de Doromby Károlynak, aki a lap irodalmi anyagait szerkesztette, volt egy asztaltársasága az Építész-pincében, az akkori fogalmak szerint igazi underground összejövetel, oda meghívott engem is, ott találkoztam először Pilinszkyvel. Eleinte persze meg sem mertem szólítani.

– *Később ön is írt a verseiről kritikát?*

– Amíg élt, én bizony egyetlen szót sem írtam róla. Az egyetemen produkáltam ugyan két Pilinszky-dolgozatot, az egyiket a kortárs irodalmi, a másikat a stilisztikai szemináriumra, de azokat sem volt bátorságom megmutatni neki. A halála után aztán sorra jelentek meg a posztumusz kötetek, melyekbe a különböző prózai írásait, jegyzeteit, naplóit, leveleit is összegyűjtötték, ezekről többször írtam. Egy időben – a nyolcvanas évek elején – eltökélt célom volt a szekuláris irodalmi ízlés számára

is bebizonyítani, hogy annak, amiről ő beszél, egyetemes emberi-esztétikai értéke van. Senki nála kézzelfoghatóbban és drámaibban nem fogalmazta meg például a jelenlétvesztés kérdését, ami hamarosan az egész modern színjátszás alapvető dilemmája lett. Hozzá tartozik ehhez, hogy az akkori magyar irodalmi kánon afféle extrém jelenségként kezelte Pilinszky katolicizmusát, ami ma elég furcsán hangzik, de így volt. A verseiről azonban nem volt bátorságom írni. Nehéz egy olyan költőt elemezgetni, aki érzésem szerint tisztábban képes megfogalmazni azt, ami bennem van, mint ahogy én magam tudnám.

– *Ahogy az interjúra készülődve elnézegettem a korabeli fotóit, ahogy most hallgatom a hangját, az a benyomásom, hogy lehetett valami hasonlóság Pilinszky és ön között. Hogyan kerültek közelebb egymáshoz?*

– Éreztem bizonyos alkati hasonlóságot, mások is mondták, mellesleg, azt hiszem, ő is érzett valami ilyesmit, de ez nem volt téma köztünk. Tény, hogy értettük egymás szavát, soha nem kellett neki magyarázkodnom, bármit mondtam, azt ő rögtön fölfogta, és nekem se volt olyan benyomásom, hogy ő titokzatos lenne, hogy meg kellene fejteni a mondatait. Huszonnégy voltam, amikor munkatársként is megismertem. 1966-ban, az egyetem után Doromby Karcsi rábeszélte, menjek az Új Ember szerkesztőségébe; eredetileg ugyanis azzal biztatott, hogy előbb-utóbb lesz helyem a Vigiliánál, de akkor erről szó sem lehetett. Az Új Embernél viszont fölvetődött a fiatalítás gondolata, többen nyugdíjba vonultak, és így kerültem én oda újságíró-gyakornoknak. Pilinszkyt is egyre jobban megismerhettem. De már ezt megelőzően volt egy emlékezetes közös lengyel utunk. Magyar–lengyel szakot végeztem, és ötödéves koromban úgy hozta a véletlen, hogy együtt mentünk Wrocławba megnézni a Grotowski-színházat. A költő-műfordító Kerényi Gráciát is, a lengyel–magyar ügyek nagy mediátorát, aki fáradhatatlanul szervezte a magyar költők lengyel megszólalásait, de a legapróbb ügyekben is előszeretettel közvetített, az Építész-pincéből, az említett társaságból ismertem. Előző évben Grácia Mészöly Miklóssékkal együtt járt kint, látták a Grotowski-színházat, meséltek róla, akkor egyébként már e kis opolei teátrumnak, amely 1965 januárjától költözött át Wrocławba, kezdett nemzetközi híre lenni, Pilinszky akár máshonnan is hallhatott róla. Mindenesetre volt neki némi honoráriuma Varsóban, a *Sötét mennyországot* bemutatták a varsói rádióban, versei jelentek meg lengyel folyóiratokban. Elhatározta, hogy ebből a pénzből megnézi ezt a számára oly vonzó színházat. Gráciának azonban, aki megszervezte az útját Varsóig, valamiért haza kellett jönnie Pestre, én meg épp kint tartózkodtam Varsóban a nyári egyetemen, megbeszélte hát velem, hogy elkísérem Pilinszky Jancsit Wrocławba. Ez volt az első hosszabb együttlétünk, szállást szereztem, együtt utaztunk, együtt laktunk, együtt mentünk színházba. Hihetetlenül fölajzotta az előadás, egész éjszaka beszélt róla. Káprázatos élmény volt őt hallgatni, habár a felét is alig értettem annak, amit magyarázott, és amit később meg is írt *Szagrális színház?* és *„Oratorikus forma”?* című cikkeiben.

Rám is nagy hatást tett ez a wrocławai Laboratórium Színház, mondhatnám, az életem fordulópontja lett, hogy rájuk találtam. Később Grotowski több szövegét, *Színház és rituálé* című könyvét is lefordítottam, többször írtam róluk, visszajár-

tam hozzájuk. Az az előadás, *Az állhatatos herceg*, amelyet '65 szeptemberében Pilinszkyvel láttunk, Calderón Słowacki által átírt darabjából készült – ami csak azért fontos, mert Grotowski igen erősen kötődött a lengyel romantikához –, de az ötfelvonásos dráma nála rendkívül intenzív, egyórás spektakulum lett. A lényege, hogy a mórok betörnek Portugáliába, foglyul ejtik Fernand herceget, a trónörökösöt, és mórrá akarják tenni. Ez a hamisítatlan identitásdráma, hogy mai kifejezéssel éljek, igazából arról szól, hogy a herceg nem képes átváltozni. Ami a rendkívüli volt benne, arról nem könnyű beszélni, tudniillik az egész történet a színészi fizikumban zajlott, az előadásban már szó sem esett mórokról és portugálokról, inkább úgy mondanám, hogy az erőszak és a hatalom képviselői egyszerűen nem boldogultak a herceg belső szabadságával, önazonosságával, az pedig, ahogy végül Ryszard Cieślak – ő volt Fernand – a rabtartói és kínzói fölé emelkedik, a szó szoros értelmében megérinthetetlenné válik, különös, eksztatikus, mégis kézzelfogható színi jelenés lett, olyan színházi fenomén, amely ugyancsak összecsengett Pilinszky akkori gondolataival a színház eredendő szakralitását illetően. Ha valamire illik a misztikus színház kifejezés, akkor Cieślak e végső eksztázisára biztosan. Jellemző, hogy amikor előadás után lefordítottam Pilinszkynek a címet, azt ő nem fogadta el, kapott ugyanis a színháztól egy francia nyelvű anyagot, abban pedig a „constant” jelző állt, a lényeg tehát – magyarázta nekem –, hogy ez az ember konstans, nem változik, és így találta ki ő magának a *Hajlíthatatlan herceg* címet, amit a cikkeiben is használt, noha a Calderón-dráma magyar fordítása *Az állhatatos herceg* címet viseli. Másnap azt is megtudtam, hogy az új darabnak, amelyen Grotowskiék akkor már dolgoztak, *Evangeliumok* a munkacíme. Megemlítettem neki, ő mondhatni természetesnek találta, azt kezdte magyarázni, hogy minden igazi dráma mélyén ott rejlik Jézus drámája. Na jó, de mit játszanak majd utána? – kérdeztem erre én. Nem jószolt, csak megjegyezte, ő is úgy érzi, hogy ez a végső pont, mégis jóvendülés lett belőle. A következő Grotowski-premierre ugyanis négy év múlva került sor *Apocalypsis cum figuris* címmel, és ez volt a Laboratórium Színház utolsó bemutatója. Utcai csavargók, holmi huligánok kiosztják benne egymás közt a bibliai szerepeket. Van egy együgyű, sötét ruhás fickó, afféle falu bolondja figura, ő lesz Jézus, a többiek – Simon Péter, Mária Magdolna, János, Júdás – csodálják és irigylik őt. Az outsider, a kiválasztott és a közönséges halandók örök ellentéte: a kiválasztott szeretne egyszerű halandó lenni, a közönséges halandók viszont kiválasztottak. Felejthetetlen, megrendítő, tiszta előadás volt, tíz évig játszották, a szöveggönyv bibliai idézetekből, Dosztojevszkij-, Simone Weil-, Eliot-szövegekből állt össze. De Pilinszky ezt már nem látta, nem akart többé kijönni Wrocławba, pedig hívtam, rábeszéltem. 1971-ben aztán megnézte *A süket pillantását* Párizsban, és a Wilson-színház minden korábbi élményt felülírt számára.

– *Mivel nyújthatott többet vagy mást Wilson színháza?*

– A legnagyobbakról, például Dosztojevszkijről szerette mondani, hogy Dosztojevszkij valójában csak íródeák volt, az ő regényei attól oly zseniálisak, mert bennük a valóság írja önmagát. Ez a művészetben önmagát író valóság alapfogalom nála, akárcsak az új meztelenségi fok vagy az általa gyakran idézett, állítólagos Rilke-mondás, amit mind ez ideig senkinek sem sikerült megtalálnia Rilkénél, hogy

a tényektől nem látjuk a valóságot. Amit a köznyelv hétköznapi valóságnak nevez, az volt neki a tények világa, a valóság ennél több, egyfajta esszencia, végső igazság, metafizikai perspektíva, ahogyan az Atya – így szerette mondani – látja a világot. Következésképp, minél jobban lecsupasztom a tényeket, annál inkább hagyom, hogy a valóság önmagát írja abban, amit alkotok. Ha kellő alázat van az alkotóban a valóság iránt, akkor is új meg új meztelenségi fokra hág, ha történetesen nem is istenhívő. Ilyesmit értett ő a művészet *par excellence* vallásos voltán. Ezt most a saját szavaimmal mondom, és nyilván pontatlan vagyok. De így is világos, mi izgatta őt a színház szakralitásában. Hogy itt és most, a szemünk láttára megjelenhet a valóság. A Wilson-színház, mely csupa paradoxon, lélegzetelállítóan szép és operább az operánál, mégis álomszerű, lassú, unalmas, csendes, drámaiatlan, neki a valóság iránti alázat magasiskoláját jelentette, ami Bachhal és Homérosszal rokonította *A süket pillantását*. Ehhez képest Grotowski „leszűkített” és „fókuszképtelen” lett számára.

– *Beszéljen egy kicsit a közös munkahelyükről, az Új Ember szerkesztőségéről! Milyen szerepet töltött ott be Pilinszky?*

– Az Új Ember szerkesztősége abban az időben elég furcsa hely volt, akár egy akvárium, amelyben látszólag nagyon jól elvannak a katolikus újságírók, csak éppen a környező világhoz jóformán semmi közük. A munkatársak zöme még a háború előtt kezdte pályáját, és a negyvenes évek második felében kerültek a laphoz. A pártállami érában a felekezeti lapok persze csupán mutatóban léteztek, hogy demonstrálják a vallásszabadságot, amelynek tudjuk, nem sok köze volt a szabadsághoz. Vegyük csak azt, hogy az egész újság mindössze négy oldalból állt, komolyabb cikket legfeljebb a karácsonyi dupla számba lehetett írni. Afféle katolikus gettóként leledztünk, ráadásul a kollégák közti emberi kapcsolatok is lefojtottak, gyanakvóak, sandák voltak. Szőnyei Tamás, aki *Titkos írás* című monstre munkájában feltérképezte a pártállami idők irodalmi életének besúgó hálózatát, egy terjedelmesebb passzust szentelt a hatvanas évek Új Emberének; mit mondjak, nem lepődtem meg, amikor ebből megtudtam, hogy úgyszólván minden második kollégám jelentett. Nem állítom, hogy ezt én már akkor is tudtam, mert nem tudtam, de feltűnt, hogy egyesek nagyon szeretnének a bizalmamba férkőzni, és ez zavart, egyre tartózkodóbb lettem tőle, bár így is eljárt a szám, tapasztalatlan voltam és felelőtlen.

Pilinszky tudtommal úgy került oda '57-ben, hogy a megfelelő helyről leszóltak. Előbb külső korrektor volt a Szépirodalminál, majd szerkesztő lett a Magvetőnél, ott viszont az volt a gond velem, hogy minden verseskötetet kiadásra ajánlott, amit csak a kezébe adtak. Így aztán azon a bizonyos felsőbb helyen kitalálták, hogy ha már van egy katolikus lap, oda kellene őt betenni. Amikor én '66-ban odakerültem, Pilinszky amolyan előkelő idegennek számított a szerkesztőségben, nem kellett neki mindennap bejárnia, csak szombat délelőttönként, amikor ő volt az ügyeletes szerkesztő, plusz a heti értekezletre. Később jöttek a hosszabb utazásai, a Juttaszerelem, a párizsi tartózkodások, ilyenkor fizetés nélküli szabadságot kapott. Saád Béla volt a felelős szerkesztő, magyarán a cenzor, ez minden lapnál így ment, amit kissé eufemisztikusan úgy mondtak, hogy politikailag ő felelős a lapért. Saád megértően kezelte Pilinszkyt, tudta, hogy nagy kincset kapott vele, ezt az embert nem

a szerkesztőségi aprómunkára kell betörni, inkább valahogy kamatoztatni a tehetőségét a lap számára. Jól emlékszem egy jellemző esetre. Saád Bélának az az ötlete támadt, hogy elküldi Pilinszkyt Salgótarjánba. Utóvégre proletárdiktatúra van, munkáshatalom ugyebár, Salgótarján pedig már-már patetikusan árasztja magából a szocialista munkásváros hangulatát. Abban reménykedett, hogy bármivel találkozik ott Pilinszky, ha megírja, az érdekes lesz. Hogy fest egy munkásváros Pilinszky szemével? Befizettek hát két napot neki egy szállodába, hogy nézzen szét. Pilinszky elment, visszajött, következett az értekezlet, kérdezték tőle: „Na, Jancsi, mi történt Salgótarjánban?” „Tudjátok, az volt, hogy kiültem a szállodában a teraszra, és Simone Weilt olvastam.” És hosszan, részletesen, élményszerűen magyarázta, miért oly fontos Simone Weilt olvasni. Saád Béla elkezdett röhögni, felfogta, hogy ez így nem működik. Pilinszky meg váltig bizonygatta, hogy ez a salgótarjáni út milyen lényeges két nap volt az életében.

– *Hogyan fogadták az olvasók Pilinszkynek az Új Emberben megjelent cikkeit?*

– Ritkán fordult elő, hogy felháborodott vagy megbotránkozott olvasói levelet kapott. Volt valami megejtő és lefegyverző abban a mély, mondhatni gyermeki hitben, ami minden során átütött. Akkor is, ha eközben a maga felvállalt naivitásában és egyenességében olyan következtetésre vetemedett, amit bizonyos olvasóinak, akik hozzászórtak a sztereotip fordulatokhoz, nem volt könnyű megemészteni. Irtózott a közhelyektől, viszont felettébb kedvelte a paradoxonokat. Már csak azért is, mert a vallásossága ellenére, vagy inkább azzal együtt, teljesen szabad, független gondolkodó volt, igaz, sosem feledkezett meg a valósággal szembeni alázatról. Nem támadt benne konfliktus a hite és a modern művészet sorskérdéseiről szőtt töprengései közt, számára mindkettő ugyanabba az irányba mutatott, a művészet eredendő szakralitása és végső igazsága felé. Ami sajátosan rímelt a kor nagy szellemi dilemmáira, például a hitelesség kérdésére. Mitől hiteles egy mű, mitől hiteles, amit mondok? Sokunkat foglalkoztatott ez a kérdés. Pilinszkyben az volt a jó, hogy nem beszélt mellé, autentikus maradt. Nehéz volt az írásain fogást találni, ám szükség esetén nem esett nehezeire megvédenie magát. Mondanom se kell, hogy igazán kemény, botránygyanús sorok inkább a verseiben fordultak elő. „Ha öröklétre születünk, mért halunk meg hiába?” – írta például egy helyütt a negyvenes években, amire két évtized múltán az Új Ember hasábjain próbált, hogy úgy mondjam, mentséget találni, megállapítva, hogy bizonyos nyomasztó, gyötrő lelkiállapotban „az őszinteség a kétségbeesett lélek maradék ereje”. De ez így elég is volt.

Az átlagos Új Ember-olvasó különben nemigen foglalkozott Pilinszky költészetével. A lapnak egyfelől voltak felülről sugalmazott politikai cikkei, másrészt folyt a hasábjain egyfajta apologetikus hitvédő háború is, főleg a második oldal *Katolikus szemmel* glosszáiban, a hivatalból ateista külvilág rosszindulatú támadásaival vagy tájékozatlan kitételeivel szemben, ehhez jöttek még a tipikus hitbuzgalmi szövegek, ájtatos, érzelmes szösszenetek. Nyilvánvaló, hogy az olvasó nem a vezércikkeket, inkább ez utóbbiakat kereste. Ám a Pilinszky-írásoknak ezek egyikéhez sem volt sok köze, azok szuverén, rövid lélegzetvételű meditációk voltak, nem foglaltak sok helyet, ráadásul úgymond színesítették a lapot, megvolt a maguk tábora, az átlagosnál mélyebb, spirituálisabb, többnyire értelmiségi olvasók. Amivel nem akarom

azt mondani, hogy a Pilinszky-cikkek minden további nélkül megjelentek, mert épp ellenkezőleg, nemegyszer a papírkosárban landoltak. De ez jószerivel csak utólag derült ki. Ha nem közölték, amit írt, egyszerűen kihajította a szemébe. Nem érdekelte, hogy megmarad-e, vagy sem. Egyszer szóba hoztam neki, hogy nem kellene-e ezekből az írásaiból összeállítani egy kötetet, hallani se akart róla. Mit képzelek, nem azért írja ő ezeket, hogy egybegyűjtse. Teljesen penzumnak vette, amit el kell végeznie a fizetéséért. Nem tudott nem lelkiismeretesen írni, de nem tartotta a cikkeket maradandó műveknek. Talán egy-két kivétellel. Elsősorban „*A teremítő képzelet sorsa korunkban*” című esszéjére gondolok, ami eredetileg egy franciaországi konferenciára készült, azt betette a versei közé, első ízben a *Nagyvárosi ikonok* kötetbe, s attól fogva annak ott volt a helye. Van még pár hasonló, nagyobb lélegzetű esszéje, például amit a Wilson-színházról írt az Élet és Irodalomba vagy Robbe-Grillet filmjeiről a Jelenkorba, de azt elképzelhetetlennek tartotta, hogy neki, mondjuk, esszékötete jelenjen meg. Egyszerűen nem az utókornak szánta ezeket az írásokat.

Az Új Ember egyes munkatársai viszont – főleg a fiatalok, mert utánam több fiatal is odakerült, akik már jól tudták, hogy nem akárkivel van dolguk – kihalászták a papírkosárból a Pilinszky által eldobott kéziratokat, és így kerültek később elő. A legemlékezetesebb eset Major Balázs nevéhez fűződik, aki Pilinszky halála után az Élet és Irodalomban közzétette a *Könyörgés a csalókért* című miniatúr Pilinszky-opust, amit a papírkosárból szedett ki, és ami aztán a *Szög és olaj* kötetben is benne volt. Igazi kis remekmű, amely mind aktuálisabb lesz, érdemes újra meg újra elolvasni. A hamiskártyásokkal kezd, a nagy bűnösökkel, a gyilkossal, „aki fölmérte és megszenvedte tettét”, irántuk „mély részvétet” érez. A nagy bűnök tisztítóak, állítja, mert a bűnös megfűrödhet „a szókimondás kései, de sosem késő forrásvizében”. Ám aki a szavaival csal, az nem egyszerűen „az életét sikkasztja, sinkófálja el, hanem a vallomás lehetőségét”. Micsoda intelem a szavak nagy manipulátorainak! Bár könnyen lehet, hogy egy hitbuzgalmi lapban túlságosan eretnek írás. Vagy egy másik eset. Volt a lapnak afféle láttuk-hallottuk rovata, ahol a kulturális élet eseményeiről pársoros jegyzetek jelentek meg. Itt egyszer megírta, hogy Juhász Ferencnek, aki ragyogó költőként indult, hogyan üresedett ki a költészete. Persze nem adták le, Juhász akkoriban politikailag védett személy volt, de utólag ez is előkerült, ezt is valaki kihalászta a papírkosárból. Valószínű azonban, hogy sok minden elveszett. A levelezéséből például kiderül, hogy amikor New Yorkban járt, egy egész sorozatot küldött haza, abból csak egy cikket adtak le. A sorozat többi része valamiért nem jelent meg, és sosem került elő.

– *Hogyan alakult a kapcsolatuk azokban az években, amikor ön már nem dolgozott a lapnál?*

– Elég hamar elkerültem az Új Embertől, mert beleszerettem a főnök lányába, amiből mindenféle rémes bonyodalmak származtak. '69 decemberében aztán összeházasodtunk Saád Katalival, Katinak Pilinszky volt a tanúja, nekem Vasadi Péter. Kati már régebben ismerte őt az apján keresztül, rajongott is érte, kívülről tudta a verseit, lett is a dologból némi szerelmi fellángolás. A házasságunk ideje alatt – '75-ben váltunk el – közel laktunk Jancsihoz, mi a Jókai utcában, ő a Hajós utcában. Eléggé rapszodikus kapcsolatunk volt, de sokszor megfordultunk nála. Kati egyébként a nővérével, Erikával is jóban volt. A válásom után is megmaradt a kapcsolatunk,

bár a legtöbbször véletlenszerűen találkoztunk. Egyszer betértünk Monori Lilivel a Népszínház utca sarkán álló, hodályszerű Szimpla presszóba, ott kávézott, alkalmi ismerősével diskurált, átült a mi asztalunkhoz, ott voltam a Vándorfi László rendezte *Élőképek*-premierén, hajnalig ült a társulat tagjaival az egyetemi klubban, kezdő trabantosként megálltam a kocsival a Nagymező utca sarkán, ő épp készült átmenni az úttesten, betessékeltem az autóba, elvittem a stúdióig, ahol a lemeze készült. Akkor kérte el az *Éltem*, az első nagyobb lélegzetű, évtizedes asztalfiókfogásra ítélt prózám kéziratát, aztán amikor a megbeszélte időben fölmentem hozzá, hogy beszéljünk róla, Mária néni, a nagynénje nem engedett be. Nem ismert meg, nem nyitott ajtót. Leszaladtam a sarki telefonfülkébe, fölhívtam őket, a telefont is Mária néni vette fel, szeretettel üdvözölt, adta Jancsit, neki kellett kijönnie ajtót nyitni. Borzalmasan szeretett beszélgetni emberekkel, mondhatnám, minden alkalmat megragadott, első benyomásra az az érzése volt az embernek, hogy csak mondja, mondja a magáét, mégis rém érzékenyen figyelt a másakra, mindig arra reagált, ami ott és akkor elhangzott. Nem volt benne semmi előítélet. Mint akinek nincsenek is saját tapasztalatai, saját véleménye. Pedig dehogynem, nagyon is volt. De úgy tűnt, mindent szándékosan elfelejt, hogy csak ahhoz szóljon hozzá, amit a jelen pillanatban hallott. Később egyre ritkábban láttam, az élete vége felé előszeretettel tartózkodott vidéken, Székesfehérváron és Velemben, már nem érezte jól magát Pesten.

– Zárszóként, tudna-e fölidézni konkrét emlékeket a találkozásairól, még ha töredékesek is?!

– „Pilinszky elvtárs, hőmérőzés!” Egy felettébb groteszk, jellemző pillanat a Kútvölgyi Kórházban, erre nagyon emlékszem. Akkor volt az első infarktusa, Katival már külön éltünk, de megbeszéltük, hogy együtt meglátogatjuk. A Kútvölgyi abban az időben a párt- és kormányelit kórházaként működött, de a Kossuth-díjas művészek is jogosultak voltak rá. Jött a délutáni hőmérőzés ideje, és a nővérnek ott persze mindenkit elvtársnak kellett szólítania. Katival egymásra néztünk, úgy kellett visszatartanunk a nevetést. Erről most eszembe jut még első látogatásom az Izabella utcai kis földszinti udvari lakásában, oda is Kati vitt el magával, fiatal voltam, nem tagadom, megütköztem rajta, hogy újra meg újra a halálnál köt ki. Mármint hogy ő hamarosan meg fog halni, utóvégre negyvenöt éves volt. Nem egészen tizenöt esztendő telt el a két találkozás között.

Az interjú 2014 szeptemberében készült az alábbi dokumentumfilm forgatása keretében: *Csillaghálóban – Emlékek Pilinszky János európai útjairól* (rendező: Mispál Attila, producerek: Mécs Mónika és Muhi András, gyártó: M&M Film Kft., 2015).